

ЕКСТРАДИЦІЙНИЙ АРЕШТ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗНАЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

EXTRADITION ARREST: PECULIARITIES AND SIGNIFICANCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Сенченко Н.М., к.ю.н.,

доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»

Пророченко В.В., студент IV курсу
юридичного факультету

Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»

Стаття присвячена аналізу особливостей екстрадиційного арешту у кримінальному провадженні. Щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення і переховуються на території іншої держави, відповідно до норм міжнародного права, повинні бути негайно застосовані спеціальні механізми, що забезпечують затримання і видачу країні їх громадянина або іншій відповідній державі з тим, щоб притягнути їх до відповідальності та призначити справедливе покарання. Особливе місце у даному контексті у системі чинного кримінально-процесуального регулювання займають положення, що стосуються застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для забезпечення видачі осіб іноземній державі для здійснення кримінального переслідування або виконання судових рішень. Саме екстрадиційний арешт є надзвичайно затребуваним для виконання завдань кримінального судочинства у процесі співробітництва держав, служить зміцненню і вдосконаленню міжнародного правопорядку, тому застосовується з урахуванням загальновизнаних міжнародних стандартів та принципів кримінального провадження у галузі прав людини.

Автори зазначають, що інститут міжнародного співробітництва держав у сфері боротьби зі злочинністю, попередження, виявлення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, а також здійснення правосуддя має міжгалузевий характер. Екстрадиційна діяльність (у тому числі при застосуванні екстрадиційного арешту) не може бути віднесена тільки до однієї галузі права, так як вона взаємопов'язана із цілим рядом інститутів права (кримінального, кримінального процесуального, міжнародного тощо), що безпосередньо торкається не тільки права особистості, а й суверенітету тих чи інших держав, питання громадянства, притулку, міждержавного співробітництва.

У кримінальному провадженні застосування екстрадиційного арешту здійснюється при наявності правових (юридичних) і фактичних підстав. Фактичне діяння, якщо воно визначено у правовій нормі, є юридичним фактом; юридичний факт, якщо він встановлений (підтверджений) у передбаченому законом порядку і отримав правову оцінку, трансформується у фактичну підставу для застосування екстрадиційного арешту.

Автори доходять до висновку, що при застосуванні запобіжного заходу у вигляді екстрадиційного арешту важливе значення мають як положення національного законодавства, так і положення міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Екстрадиційний арешт має міжгалузеву правову природу та процесуальний правовий характер, оскільки його нормативно-правове регулювання здійснюється на основі норм міжнародного та національного кримінального процесуального законодавства, що визначає особливості його змісту і механізму реалізації на практиці. Застосування екстрадиційного арешту є гарантією запобігання ухиленню підозрюваних та обвинувачених від слідства і суду у системі міжнародної правової допомоги.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, запобіжні заходи, тримання під вартою, екстрадиційний арешт.

The article is devoted to the analysis of peculiarities of extradition arrest in criminal proceedings. Persons who have committed criminal offenses and are hiding in the territory of another country, in accordance with international law, must be promptly applied special mechanisms that ensure the detention and extradition of their country of nationals or other appropriate state in order to hold them accountable and to just punishment. Particularly important in this context in the system of current criminal procedural regulation are provisions regarding the application of pre-trial detention in the form of detention to secure the extradition of persons to a foreign country for the purpose of criminal prosecution or enforcement of judgments. Extradition arrest is extremely required for the fulfillment of the objectives of criminal justice in the process of cooperation between states, serves to strengthen and improve international law and order, so it is applied in the light of generally recognized international standards and principles of criminal proceedings in the field of human rights.

The authors note that the Institute for International Cooperation in Crime, Prevention, Detection, Detection and Investigation of Criminal Offenses, as well as the administration of justice, is cross-sectoral. Extradition activities (including those involving the use of extradition arrest) cannot be attributed to just one branch of law, since it is interrelated with a number of institutions of law (criminal, criminal procedural, international, etc.) that directly affect not only the rights of the individual, but also the sovereignty of certain states, issues of citizenship, asylum, interstate cooperation.

In criminal proceedings the use of extradition arrest is carried out in the presence of legal (legal) and factual grounds. Actual action, if defined by law, is a legal fact; a legal fact, if established (confirmed) in the manner prescribed by law and received a legal evaluation, is transformed into a factual basis for extradition arrest.

The authors conclude that when applying a preventive measure in the form of extradition arrest, both the provisions of national law and the provisions of international treaties, the consent of which is provided by the Verkhovna Rada of Ukraine, are important. Extradition arrest has a cross-sectoral legal nature and procedural legal character, since its normative-legal regulation is carried out on the basis of norms of international and national criminal procedural legislation, which determines the peculiarities of its content and mechanism of implementation in practice. The use of extradition arrest is a guarantee of preventing suspects and accused from being investigated and tried in the international legal aid system.

Key words: international cooperation, preventive measures, detention, extradition arrest.

Постановка проблеми. У сучасних умовах, при постійному зростанні транснаціонального характеру злочинності все більш актуальною стає проблема співпраці держав у боротьбі з її поширенням. Останніми роками зростає число осіб, підозрюваних (обвинувачених) у вчиненні кримінальних правопорушень на території окремих держав, які фактично там переховуються від правосуддя,

ухиляючись від нього. Співробітництво держав у сфері екстрадиції відноситься до регулювання сучасного міжнародного кримінального права. Інститут екстрадиції постійно розвивається і вдосконалюється, і така співпраця сприяє розвитку міжнародних відносин. Відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права видача осіб повинна розглядатися як прояв добросусід-

ства і співробітництва держав, як дію, що повністю відповідає вимогам основоположних міжнародно-правових документів.

Щодо осіб, які вчинили злочини і переховуються на території іншої держави, відповідно до норм міжнародного права, повинні бути негайно застосовані спеціальні механізми, що забезпечують затримання і видачу країні їх громадянства або іншій відповідній державі з тим, щоб притягнути їх до відповідальності, призначити покарання. Особливе місце у даному контексті в системі чинного кримінально процесуального регулювання займають положення, що стосуються застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для забезпечення видачі осіб іноземній державі для здійснення кримінального переслідування або виконання судових рішень. Екстрадиційний арешт служить зміцненню і вдосконаленню міжнародного правопорядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням різних аспектів, пов'язаних із процесом екстрадиції займалися такі вчені як: Ю.П. Аленін, О.О. Білоусова, Р.І. Благута, О.І. Виноградова, В.С. Зеленецький, Л.М. Лобойко, М.А. Погорецький, М.І. Смирнов, А.С. Сизоненко, Я.Б. Сторожик, І.Л. Олійник, О.Ю. Татаров, В.М. Тертишник, О.Г. Шило та інші.

При цьому відсутній єдиний науковий підхід у визначенні поняття та правильного застосування заходів забезпечення кримінального провадження при наданні міжнародної правової допомоги, зокрема екстрадиційного арешту.

Мета статті – здійснити науковий аналіз особливостей та призначення екстрадиційного арешту як важливого засобу у системі надання міжнародної правової допомоги.

Виклад основного матеріалу. Інститут міжнародного співробітництва держав у сфері боротьби зі злочинністю, попередження, виявлення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, а також здійснення правосуддя має міжгалузевий характер. Екстрадиційна діяльність (у тому числі при застосуванні екстрадиційного арешту) не може бути віднесена тільки до однієї галузі права, так як вона взаємопов'язана із цілим рядом інститутів права (кримінального, кримінального процесуального, міжнародного тощо), що безпосередньо торкається не тільки права особистості, а й суверенітету тих чи інших держав, питання громадянства, притулку, міждержавного співробітництва.

Слід зазначити, що відмінність правових систем держав обумовлює різноманітні підходи до визначення умов, підстав і порядку обрання запобіжних заходів щодо особи, яка підлягає видачі. Джерелами застосування указаних заходів можуть виступати як міжнародні договори, так і національне законодавство. Позитивним напрямком в умовах глобалізації та розширення транснаціональної злочинності є закріплення положень про видачу, в тому числі і застосуванні запобіжних заходів з метою видачі особи саме в нормах національного законодавства країн. При цьому рівень реалізації права на свободу і особисту недоторканність, його захисту та гарантованості у кримінальному процесі є важливим показником демократизації суспільства та необхідною передумовою становлення та формування правової держави.

Екстрадиційний арешт відповідно до положень п. 9 ч. 1 ст. 541 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, – це застосування запобіжного заходу у вигляді тримання особи під вартою з метою забезпечення її видачі [1].

Відповідно до положень українського законодавства застосування запобіжних заходів можливе тільки при наявності спеціальних підстав, які умовно можна розглядати як правові (юридичні) і фактичні. Правовою (юридичною) підставою здійснення примусового впливу є норми права, що регламентують порядок його засто-

сування до конкретних осіб. В якості фактичних підстав виступають юридичні факти, під якими розуміють певні життєві обставини, з якими закон пов'язує реалізацію норм і виникнення, зміну або припинення правовідносин.

У кримінальному процесі застосування запобіжних заходів також здійснюється при наявності правових (юридичних) і фактичних підстав. Так, якщо учасник кримінального процесу не виконує свої процесуальні обов'язки, або виконує їх неналежним чином, або якщо є реальна загроза невиконання обов'язку будь-ким з учасників у майбутньому, у кримінальному процесуальному праві є норми, що дозволяють запобігти протиправним діям або усунути допущені порушення. Ці норми у своїй сукупності є підставою для застосування запобіжних заходів і «запускають» так званий механізм примусового впливу. Як правові підстави процесуально-примусової діяльності норми кримінального процесуального права визначають характер, зміст, обсяг, вид заходів примусового впливу, а також повноваження органів досудового розслідування і суду щодо їх застосування.

Встановлення правових підстав державно-примусової діяльності пов'язане з пошуком норм права, що визначають з одного боку обсяг примусових повноважень держави, а з іншого, що регулюють порядок їх здійснення. У першому випадку встановлюється вид, зміст і межі застосовуваного примусу у вигляді екстрадиційного арешту, у другому – визначається порядок застосування та виконання даного примусового заходу відповідними уповноваженими посадовими особами. Змістова відмінність зазначених норм є основним критерієм їх розподілу на дві специфічні групи: групу матеріальних норм примусу – норм, що встановлюють вид, зміст, підстава та межі застосовуваного примусу у формі екстрадиційного арешту, і групу процесуальних норм, що визначають порядок, правила та власне саму процедуру реалізації норм першої групи. У своїй єдності зазначені норми, розглядаються в якості правових підстав застосування екстрадиційного арешту, тобто при застосуванні екстрадиційного арешту поєднуються матеріальні і процесуальні начала, а також регулятивні та охоронні функції правового регулювання.

Іншою підставою застосування екстрадиційного арешту виступають, так звані фактичні підстави, наявність яких встановлюється або підтверджується органами досудового розслідування та судом. В якості фактичних підстав слід розуміти певні життєві обставини, з якими закон пов'язує виникнення, зміну або припинення правовідносин. Ключовим моментом в зазначеному визначенні є категорія «життєва обставина, що визначена правовою нормою». Відповідно, під час здійснення особою фактичного діяння, визначеного нормою права, можна зробити висновок про появу юридичного факту, що викликає реалізацію норм права. Однак фактична підстава вимагає свого правового встановлення або підтвердження, що дозволяє сформулювати наступний висновок: фактичне діяння, якщо воно визначено в правовій нормі, є юридичним фактом; юридичний факт, якщо він встановлений (підтверджений) у передбаченому законом порядку і отримав правову оцінку, трансформується у фактичну підставу для застосування екстрадиційного арешту.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 584 КПК України після надходження запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи за дорученням або зверненням центрального органу України прокурор звертається з клопотанням про її екстрадиційний арешт до слідчого судді за місцем тримання особи під вартою [1]. Таким чином, правовою (юридичною) підставою застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для забезпечення видачі особи (екстрадиційний арешт) є надходження відповідного запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи за дорученням або зверненням центрального органу України.

Слід зазначити, що аналогічне положення міститься і в міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Зокрема, положення ст. 60 Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р. містить правило, згідно з яким після отримання вимоги запитувана Договірною Сторона негайно вживає заходів до взяття під варту особи, видачу якої необхідно здійснити, за виключенням тих випадків, коли видача не може бути проведена [2].

Цікавою є позиція І.І. Бойка, який зазначає, що відсутні однозначні вказівки на підставі застосування екстрадиційного арешту у кримінальному процесі на рівні національного законодавства, а судової практики з даного питання є неоднозначною. Вчений вважає, що доцільно виокремити три види підстав, за наявності сукупності яких стає можливим застосування заходів кримінального процесуального примусу, зокрема й такого як екстрадиційний арешт.

По-перше, це так звана нормативна правова підстава: наявність чинного для співпрацюючих держав міжнародного договору, на підставі якого запитується і може здійснюватися екстрадиція (дана підстава виступає як нормативна і для здійснення екстрадиції у цілому і, відповідно, для застосування кримінального процесуального примусу в її процесі).

По-друге, – це юридична підстава – наявне процесуальне рішення про обрання до особи тримання під вартою, винесене компетентним органом іноземної держави (ордер на арешт, обвинувальний вирок суду), яке визнається без використання спеціальних юридичних процедур, однак із залученням процесуальної функції судового контролю для дотримання прав і свобод особи, якої воно стосується, наявність процесуальних ризиків відповідно до ч. 1 ст. 177 КПК (зокрема, можливість особи переховуватися).

По-третє, фактична підстава тобто матеріали, які визначено у положеннях ч. 2 ст. 584 КПК України, і сукупність яких необхідна для вирішення клопотання прокурора про застосування запобіжного заходу у формі екстрадиційного арешту (копія запиту, документи про громадянство особи, наявність письмової згоди на здійснення видачі у спрощеному порядку тощо), що задовольнили б вимогу щодо обґрунтованості підозри. Сукупність цих підстав дає право слідчому судді постановити ухвалу про застосування екстрадиційного арешту [3, с. 168-169]. Дана позиція є досить цікавою, оскільки вчений крім фактичних та юридичних підстав для застосування екстрадиційного арешту виділяє в окрему групу так звану нормативну правову підставу. Як правило у науковій літературі нормативні та юридичні підстави ототожнюються. Доцільність застосування того чи іншого підходу на сьогоднішній день залишається дискусійною.

У положеннях ч. 2 ст. 584 КПК України закріплено, що разом із клопотанням на розгляд слідчого судді подаються: 1) копія запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи (екстрадицію), засвідчена центральним органом України; 2) документи про громадянство особи; 3) наявні матеріали екстрадиційної перевірки [1].

У даному випадку важливе значення має конкретика. Це означає, що слідчий суддя при розгляді прокурора має керуватися конкретними фактами, а не абстрактними судженнями. Проте «фактичні обставини», що обґрунтовують ухвалу слідчого судді про застосування до особи екстрадиційного арешту – це не самі докази (посилання на них було б передчасним), а встановлені на їх основі фактичні дані.

Положення ч. 7 ст. 584 КПК України визначають, що за результатами розгляду клопотання прокурора про екстрадиційний арешт особи слідчий суддя може постановити ухвалу про: 1) застосування екстрадиційного арешту;

2) затвердження згоди особи на її видачу (екстрадицію) та застосування екстрадиційного арешту; 3) затвердження згоди особи на її видачу (екстрадицію), відмови особи від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності та застосування екстрадиційного арешту; 4) застосування екстрадиційного арешту та відмову у затвердженні згоди особи на її видачу (екстрадицію); 5) відмову в застосуванні екстрадиційного арешту, якщо для його обрання немає підстав [1].

Положення абзацу 2 ч. 7 ст. 584 КПК України містять норму про те, що копія ухвали слідчого судді, постановленої за результатами розгляду питання щодо затвердження згоди особи на її видачу (екстрадицію), невідкладно направляється уповноваженому (центральному) органу України через відповідну регіональну прокуратуру разом із копією письмової заяви особи про згоду на її видачу (екстрадицію) [1]. У даному випадку мова йде про те, що одразу ж після затримання у зв'язку із перебуванням у міжнародному розшуку може бути застосований спрощений порядок видачі, не чекаючи надходження формального запиту про екстрадицію. Це дає можливість скоротити терміни перебування такої особи під вартою на території України з метою її екстрадиції іншій державі, вивести практику застосування екстрадиції на сучасний європейський рівень.

У положеннях ч. 9 ст. 584 КПК України визначено, що ухвала слідчого судді може бути оскаржена в апеляційному порядку особою, щодо якої застосовано екстрадиційний арешт, її захисником чи законним представником, прокурором, за винятком ухвал слідчого судді про затвердження згоди особи на її видачу (екстрадицію) та застосування екстрадиційного арешту, про затвердження згоди особи на її видачу (екстрадицію), відмови особи від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності та застосування екстрадиційного арешту, які оскарженню не підлягають [1]. Право на оскарження ухвал у даному випадку є однією із найважливіших гарантій захисту прав і законних інтересів особистості у кримінальному процесі.

У положеннях ч. 10 ст. 584 КПК України включене положення відповідно до якого екстрадиційний арешт застосовується до вирішення питання про видачу особи (екстрадицію) та її фактичної передачі. Але при цьому він не може тривати більше дванадцяти місяців [1]. Граничний термін тримання під вартою встановлюється законом в інтересах особи до якої може бути застосована екстрадиція. Він є гарантією, що оберігає особистість від надто тривалого застосування зазначеного запобіжного заходу. У цьому полягає основне призначення граничного терміну екстрадиційного арешту. У той же час виникають запитання у зв'язку із відсутністю в українському кримінальному процесуальному законодавстві України вказівки на граничний термін утримання під вартою, після закінчення якого подальше застосування до особи даного запобіжного заходу було б неможливим.

У науковій юридичній літературі екстрадиційний арешт розглядається як захід забезпечення кримінального провадження при наданні міжнародної правової допомоги, сутність якого полягає у застосуванні до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою з метою забезпечення її видачі (екстрадиції) за визначений КПК України строк на підставі відповідного запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи за дорученням або зверненням центрального органу [4, с. 87]. Ми вважаємо таку думку цілком слушною, оскільки у даному визначенні відображено основоположні ознаки, які характеризують сутність екстрадиційного арешту у кримінальному процесі.

На думку О.Н. Карпова, основними ознаками екстрадиційного арешту є, по-перше, той факт, що даний захід має специфічний характер і до нього не повинні засто-

совуватися положення кримінального процесуального законодавства, що регулюють затримання та арешт певних категорій осіб усередині країни, він повинен визначитися окремими положеннями закону, по-друге, запит на екстрадиційний арешт має містити обов'язкові елементи: перелік злочинів, за вчинення яких розшукується особа; викладення фактів, які свідчать про причетність цієї особи до вчинення злочину; витяг із законодавчого акту (Кримінального кодексу), в якому міститься опис конкретного злочину та встановлене покарання за нього; зазначення реквізитів або копію ордеру на арешт особи (оголошення особи у розшук), видану правоохоронними органами запитуючої країни; письмове запевнення запитуючої країни у тому, що після арешту особи буде запит на її екстрадицію; метричні характеристики та опис зовнішності особи (по можливості фотографія) [5, с. 295]. У даному випадку вчений акцентує увагу на необхідності спеціальної нормативної регламентації екстрадиційного арешту з метою налагодження ефективного механізму міжнародної правової допомоги з одного боку та захисту прав та законних інтересів особи (суб'єкта екстрадиційного арешту з іншого). Системою гарантій охоплюється весь комплекс засобів забезпечення прав людини у ході кримінального процесу. Гарантією права є дотримання іншою особою обов'язку, що забезпечує умови реалізації даного йому права. Гарантії прав і законних інтересів людини у кримінальному процесі служать засобом забезпечення можливості фактичного використання наданих їй прав. У механізмі забезпечення прав людини необхідно змістовно розрізняти права і гарантії їх належного забезпечення, в тому числі реалізацію з боку учасників кримінального процесу і захисту у випадках їх порушення.

Правовідносинам, які виникають у процесі застосування запобіжного заходу у вигляді тримання особи під вартою з метою забезпечення її видачі (екстрадиції) властиві специфічні ознаки.

По-перше, екстрадиційний арешт застосовується на підставі відповідного запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи за дорученням або зверненням центрального органу.

По-друге, особа, яку взято під варту, поміщається до спеціалізованої установи. На неї поширюються певні режимні вимоги, вона наділяється відповідним правовим статусом, який відрізняється від правового та фактичного становища вільної людини. Разом із тим, особа не має статусу засудженого, на відміну від осіб, яким призначено покарання у вигляді позбавлення волі.

По-третє, по відношенню до особи під вартою діє принцип презумпції невинуватості, а отже вона вважається невинною. У даному випадку мова йде про реалізацію положень ч. 1 ст. 62 Конституції України відповідно до якої особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [6].

По-четверте, правовідносини, які виникають при застосуванні екстрадиційного арешту носять комплексний характер, проте з урахуванням цілей і змісту їх слід вважати кримінальними процесуальними.

По-п'яте, взяття під варту є заходом примусу і запобіжним заходом, який виражається у позбавленні волі (у широкому сенсі).

Висновки. Таким чином, при застосуванні запобіжного заходу у вигляді екстрадиційного арешту важливе значення мають як положення національного законодавства, так і положення міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Екстрадиційний арешт має міжгалузеву правову природу та процесуально-правовий характер, оскільки його нормативно-правове регулювання здійснюється на основі норм міжнародного та національного кримінального процесуального законодавства, що визначає особливості його змісту і механізму реалізації на практиці. Сам екстрадиційний процес є складною і тривалою процедурою в часі, але, водночас, дієвим механізмом реалізації завдань кримінального судочинства та виконання міжнародних договорів.

Застосування екстрадиційного арешту є гарантією запобігання ухиленню підозрюваних та обвинувачених від слідства і суду у системі міжнародної правової допомоги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>. (Дата звернення: 06.04.2020).
2. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993 р.: Міжнародний документ СНД. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009 (Дата звернення: 06.04.2020).
3. Бойко І.І. Застосування кримінально-процесуального примусу в екстрадиційному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Бойко Іван Іванович. Одеса, 2019. 244 с.
4. Сторожик Я.Б. Поняття, підстави та процесуальний порядок застосування екстрадиційного арешту для забезпечення видачі осіб. *Митна справа*. 2015. № 3 (99). С. 83-88.
5. Карпов О.Н. Правові основи екстрадиційного арешту. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. Вип. 20. С. 291-298.
6. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> . (Дата звернення: 06.04.2020).